

A szerkesztőbizottság tagjai:

BARTHA ELEK, FÜLEMILE ÁGNES, KEMECSEI LAJOS, KÓSA LÁSZLÓ,
KÜLLÖS IMOLA, MOHAY TAMÁS, PALÁDI-KOVÁCS ATTILA, POZSONY
FERENC, SZARVAS ZSUZSA, VARGYAS GÁBOR.

Felelős szerkesztő:

VIGA GYULA

A szerkesztő munkatársai:

BÁTI ANIKÓ – JUHÁSZ KATALIN

A szerkesztőség címe: MTA BTK Néprajztudományi Intézet H–1097 Budapest IX.

Tóth Kálmán utca 4. Telefon: +36 1 224-6782

e-mail: vigagyula@gmail.com

TARTALOM

Tanulmányok és közlemények

<i>KOVÁCS Ágnes:</i> Egy román mese és elmondója a 19. század első feléből	583
<i>FEJŐS Zoltán:</i> „A szentegyház alapköve letéteztett...” Emlékezés, emlékeztetés, történeti rekonstrukció – egy alapkőirat három olvasata	608
<i>MUSKOVICS Andrea Anna:</i> „...olyan pincesorok voltak, amilyen az egész országban nincs...” A német kitelepítések hatása Buda-vidék présház- és pincekultúrájára	641
<i>SZEPESI Anna:</i> A rituális gyermekhordástól a ritualizált babahordozásig. Rituáldinamikai folyamatok a baranyai gyermekhordozó kendő (Kindstuch) használatában	663
<i>RŐMÉR-KOMPÁR Judit:</i> A magyarpalatkai zenészek társadalmi kapcsolatrendszerének változása a 20. században	689

Viták, vélemények

<i>GRÁFIK Imre:</i> A népművészet szűkebb és tágabb értelmezéséről	710
<i>VEREBÉLYI Kincső:</i> „Kétes távolban kancsalul festett egek ...” A díszített néprajzi tárgyak és az esztétikai minőségek	731

Könyismertetések

Balázs Borsos: <i>The Regional Structure of Hungarian Folk Culture (Báti Anikó)</i> , Földessy Edina: Torday Emil gyűjtemény (<i>Régi Tamás</i>), Hármaskor határok néprajzi nézetben (<i>Lajos Veronika</i>), Bodnár Mónika: A Serényiek hatása a gömöri népeletre (<i>Paládi-Kovács Attila</i>), Tamáska Máté: Torockó felfedezései (<i>Legeza Borbála</i>), Sándor-Zsigmond Ibolya – Visy Zsolt (szerk.): Székely gazdálkodás régen és most (<i>Máté Gábor</i>), Lokális történelmek (<i>Jakab Albert Zsolt</i>), Berta Péter: Fogyasztás, hírnév, politika. Az erdélyi gábor román presztizsgazdasága (<i>Bali János</i>), Pávai István: Magyarózd népzeneje Horváth István gyűjtései tükrében (<i>Szalay Zoltán</i>), Szegedi boszorkányperek 1726-1744 (<i>Bárh Dániel</i>), Tari Lujza: Zenésznevek, családnevek (<i>Balázs Géza</i>), Farkas Gyöngyi: Lázadó falvak. Kollektívizálás elleni tüntetések a vidéki Magyarországon, 1951-1961. (<i>Csoma Zsigmond</i>), Fröhvirt Mihály – Vass Erika: Fiókok mélyéről: válogatás a vecsési némettség fényképeiből (<i>Kuti Klára</i>), Üzenet a frontról. Ferenc tűzér levelei, 1914-1918. (<i>Perger Gyula</i>), Horváth Gergely Krisztián: Bécs vonzásában (<i>Bognár Szabina</i>), „A királyhűség jól bevált útján...” (<i>Haraszti György</i>), Jakab Albert Zsolt – Vajda András (szerk.): Érték és közösség (<i>Gagyi József</i>), Petercsák Tivadar: A fertálymesterség (<i>Veres Gábor</i>), Hedeşan, Otilia: Újzozora töviről hegyire (<i>Fruntelatá Ioana-Ruxandra</i>), Nagy Péter: A Rima vonzásában (<i>Vámos Gabriella</i>), Vidéktörténet (<i>Bárh Dániel</i>), Nagy Janka Teodóra és Szabó Géza könyveiről (<i>Bánkiné Molnár Erzsébet</i>)	744
---	-----

nek alapja is mindig Zabola kisvilága. Ferenc tűzér, társaihoz hasonlóan a 20. század kényszerű kulturális antropológusa: saját megélt és alapnak tekintett kultúrájának szempontjai szerint résztvevő, megfigyelő és elemező. Csupán fizikailag van távol otthonától, ezért nem érti, s nem is kell értenie a történelem mechanizmusát.

Pozsony Ferenc kötete – a kifogástalan forrásközlés és a levelezést elemző tanulmány – modellértékű feldolgozás. Szemlélete és metodikája remélhetőleg követőkre talál a centenáriumi időszak lezárulását követően is.

Horváth Gergely Krisztián: Bécs vonzásában. Az agrárpiacosodás feltételrendszere Moson vármegyében a 19. század első felében. Balassi Kiadó, Budapest, 2013. 695 p.

Bognár Szabina

A millenniumi monstre megyemonográfia-írási láz, melyet a Magyar Történelmi Társulat szakmai útmutatókkal, véleményezéssel próbált mederben tartani – egyértelműen felszínre hozta a műfaj bukatóit. Tagányi Károly, aki maga szerzőként és véleményezőként is bekapcsolódott a munkálatokba, egyenesen úgy vélte, hogy egy ilyen feladat „elviselhetetlen terheket ró a monographusra” és tulajdonképpen nincs is szükség részletes útmutatókra, mert a „monographia sorsa úgysis a monographus egyéni képességeitől függ, nem szabályzatoktól.”

(Tagányi Károly: Vélemény a megyei monographiák tervrajza ügyében. *Századok* 1894. 365., 369). A feloldhatatlannak tűnő módszertani kihívásokat és az újabb és újabb elnevezések alatt folytatott, de többnyire alábecsült helytörténetírás pozícióit tekintve nem csoda, hogy kevesen vállalkoznak ilyen léptékű feladatra, és még kevesebb azok száma, akik ezt példaértékűen megvalósítják. A szociológus végzettségű Horváth Gergely Krisztián kötete, mely egyaránt tekinthető régió- és gazdaságtörténeti áttekintésnek, történeti ökológiai elemzésnek és a legmivesebb társadalomtörténet-írási hagyományokat követő összegzésnek, jó példa arra, miként lehet a 21. században újraértelmezni és új értékekkel feltölteni a „vármegye történetet”.

Biztos alapokat kínál a kutatás tárgyának időbeli és a célcsoportra vonatkozó – az írás egészen következetesen végigvitt – körülhatárolása. A néprajztudomány számára is megkerülhetlenné teszi a kiadványt, hogy a szerző Moson vármegye 19. század eleji rurális társadalma – elsősorban a paraszti sorsú népesség mentalitásának és gazdasági helyzetének – bemutatására vállalkozik. Teszi mindezt egy olyan átmeneti időszakban – a napóleoni háborúktól az 1848-as változásokig a rendiség utolsó szakaszában –, amikor is a társadalom tagjainak jogi státusa még érintetlen, de a szerzőt idézve: „a jobbágyparasztnak egy része – az informálisan már működő új gyakorlatoknak köszönhetően – már megindult a későbbi idősokra jellemző, általánosan polgárosodásnak nevezett fejlődési úton, s gazdálkodó piaci szereplőként vagy a vállalkozói habitus ismérveit öltötte magára, vagy az iskolázatás segítségével végleg kilépve a paraszti kötelekekből, honorációrrá lett” (18. oldal). A jobbágyi társadalom „informalitásának” megragadása, a mélyben zajló folyamatok, „a jogilag nem mindig, vagy csak helyi szinten kodifikált” kereteknek (21. oldal) plasztikus, széles forrásbázison alapuló ábrázolása a munka egyik legnagyobb érdeme. Különösen, hogy a szerző mezo- és makroszintű vizsgálódásnak szenteli írását, amikor a hétköznapiakat meghatározó gazdasági és közigazgatási keretek (például a termelési feltételek, táj ökológiai sajátosságai, a vármegyei szervezet, az adó- és vámrendszer, az elemi iskolai hálózat, a magyaróvári uradalom) rekonstruálására vállalkozik.

Amilyen következetes a fenti körülhatárolás, ugyanolyan tudatos a lokalitás kereteinek kitágítása. Horváth Gergely Krisztián nem áll meg a 19. század eleji Moson vármegye meglehetősen ka-

rakteres földrajzi határainál: „a Lajta csupán két ország, de nem két világ határát jelölte” (40. oldal). Kiindulópontja, hogy létezik egy „régión erőtér” – Bécs és Alsó-Ausztria – melybe Magyarország nyugati határszéle „mélyen integrálódott”. Új tartalommal tölti meg a (vám)határmentiség fogalmát, érzékletesen ábrázolja a régió belüli munkamegosztás alakulását. Azt a folyamatot („igazodást”), ahogy a protoindusztriális keretek között meginduló osztrák iparosodás Moson megyében, mint alrégióban reagrárizálódáshoz vezet, illetve, ahogy a kiszámíthatóvá és egyre nagyobb arányúvá váló magyar gabonakivitel visszahat az ausztriai mezőgazdaság struktúrájára, erősítve abban az állattenyésztést és azon belül is a marhatartást. Széles, az osztrák és a magyar gazdaság- és társadalomtörténeti szakirodalmat is magában foglaló forrásbázis szolgált alapot a fogalmi keretek kialakításához (például protoindusztrializáció kontra agrárpiacosodás) éppúgy, mint a napóleoni háborúk időszakának, az alsóbb társadalmi rétegek számára is életszínvonalemelkedést hozó „aranykornak” a bemutatásához. Az elméleti alapvetésben a szerző maximalizmusát szerencsésen írta felül jól fejlett szintetizáló képessége, így a recenzens feladata sem lehet a további kapcsolódó elméletek, szerzők említésének számonkérése. Sokkal inkább kiemelendő az a világkép, amellyel a szerző szövegbe szűrte megjegyzései szembesítenek. A „vidék iránti személyes elfogultság”, a „visszahelyezkedés” képessége egy olyan világba, „ahol – a rendi korlátok ellenére – a hétköznapi élet normalitása közelebb állt az eszményihez, mint ahogy azt mai észjárásunkkal el tudnák képzelni” (27. oldal) teremt meg azt az alapot, amely nemcsak összefűzi a látszólag független, mindenesetre korábban egymástól jórészt elkülönítve tárgyalt kérdésköröket, de tágabb kontextusba helyezi az előszeretettel alkalmazott, változatos tematikájú történeti demográfiai adatsorokat és nem mellesleg – személyes kötődéstől függetlenül is – magával ragadja az olvasót.

Esettanulmányt olvashatunk a mosoni posztómanufaktúra és a brucki fonógyár történetéről, melyben két eltérő fejlődési utat vázol fel a szerző; megkérdőjelezve azt a korábbi álláspontot, hogy az osztrák vámpolitika hatására haltak el a Lajtán inneni protoindusztrializációs kezdemények. Moson vármegye társadalmának strukturális sajátosságait a forrásadottságtól függően tízévenkénti mintavétellel, az 1805 és 1847. közötti nemnemes-összeírások alapján elemzi. Az illetén létrehozott adatbázis vizsgálata során kirajzolódik a megye népességének kor- és nemek szerinti megosztása, a nemnemes társadalom rétegződése. A szerző vizsgálja a felekezeti hovatartozást, a rendi helyzet és a nemzetiség, valamint a településtípus és a népességszám összefüggéseit. Figyelme kiterjed az oksági viszonyok feltérképezésére is: többváltozós elemzéssel a rétgazdálkodás társadalm szerkezet strukturáló hatására hívja fel a figyelmet.

Elsősorban korabeli leírások alapján mutatja be a 18. századtól kiépülő magyaróvári főhercegi uradalom modernizálásának lépéseit. Kismonográfiába illő pályaképet rajzol az uradalmat a fejlődés útjára állító, azt 1814 és 1840 közötti irányító Wittmann Antal gazdászról. Az elmélet és gyakorlat összhangjára törekvő Wittmann egybefüggő birtoktestet hozott létre, racionalizálta a juhtenyésztést, talajjavító forgóműveléssel és öntözéses rétgazdálkodással növelte a hozamokat. Kezdeményezésére alakult meg a magyaróvári felsőbb gazdasági tanintézet és az ő elképzelései alapján, a gazdálkodást fellendítendő indult meg a Hanság lecsapolása, melynek történetéről, rövid és hosszú távú következményeiről részletes elemzést olvashatunk. Az uradalom nem szigetként működött, a térség gazdasági fejlődésének, piaci alkalmazkodásának katalizátorává vált: tőkeerejénél fogva a vármegyei nagyberuházások életre hívója, ugyanakkor az úrbéres népesség életlehetőségeit is kiszélesítette. Ehhez képest a vármegyei joghatóság önálló gazdasági bázis nélkül a fennálló (rendi) jogszabályi keretek között jóval szűkebb mozgástérrel rendelkezett. Figyelemre méltó, hogy a vármegyei közigazgatás működése kapcsán számos sztereotípiával számol le a szerző. A hatóságot jogi szakszerűséggel és

a weberi értelemben vett rendi becsületességgel jellemzi, ugyanakkor annak nagyfokú rugalmasságáról is ír. Előfordul, hogy az „alattvalókkal” lojális vármegye a hatályos törvényi rendelkezéseket próbálja igazságosabbá tenni (így van ez például a részleteiben elemzett 1838-as adókulcsreform kapcsán), de az is, hogy szemet huny afelett, hogy egyes területek (például a határokon átnyúló migráció) teljességgel szokásjogi alapokon működnek. A vámhatárok működése mellett számos egyéb, a (bécsi) piacra jutást befolyásoló körülmény elemzésére kitér a szerző (például vármegyei úthálózat, útlevel politika) és minden eddiginél részletesebb képet ad a bécsi piacra szállított termékekről.

Horvát Gergely Krisztián egy évtizednyi kutatásait közreadó impozáns kötete forráshasználatában és következtetéseiben is több, a későbbiekben megkerülhetetlen megközelítésbeli újítást hoz a vidéki társadalom 1848 előtti állapotának, azon belül a rendi körülmények között piacra termelő jobbágyság bemutatásában. A hiánypótló monográfia forrásjegyzékkel; 21, a szövegben hivatkozott forrást közreadó/újraközlő melléklettel, 13 színes térképpel, személy- és földrajzinév-mutatóval, valamint német nyelvű rezümével zárul.

Glässer Norbert, Zima András, Nagyillés Anikó (szerk.): „A királyhűség jól bevált útján...”: Rendi és nemzeti kötődések szimbolikus változásai 1867 és 1918 között. (Szegedi Vallási Néprajzi Könyvtár; 54. / A vallási kultúrákutatók könyvei 25.) Szeged: MTA-SZTE Vallási Kultúrákutató Csoport–SZTE BTK Néprajzi és Kulturális Antropológiai Tanszék, 2016. 490 p.

Haraszti György

A kötet az SZTE-BTK Néprajzi és Kulturális Antropológiai Tanszéke, az MTA-SZTE Vallási Kultúrákutató Csoportja és az Országos Rabbiképző – Zsidó Egyetem – szervezésében az első világháború kitörésének századik és az utolsó magyar király, IV. Károly boldoggá avatásának tizedik évfordulója alkalmából 2014. november 4–5-én, Szegeden, több helyszínen tartott konferencián elhangzott előadások szerkesztett, bővített, lábjegyzetekkel, bibliográfiával, angol nyelvű rezümével ellátott szöveget tartalmazza. A rendezvény fővédnökének, Habsburg György rendkívüli és meghatalmazott nagykövetnek, Pál Józsefnek, a SZTE Nemzetközi és Közkapcsolati rektorhelyettesének, illetve Glässer Norbertnek és Zima Andrásnak (a kötet szerkesztőinek) előszava, köszöntője és szakmai tájékoztatója után hét fő témakörben (*Király és nemzet – Lojalitások – A katolikus uralkodó – A királyhűség rítusai – Magyarok királynéja – Első világháború – A béke királya*) 30 tanulmányt tartalmaz. A szerzők között a szervező intézmények kutatói mellett megtalálhatók az MTA BTK Zenatudományi, Politikatudományi, Történettudományi és Néprajztudományi Intézetének, a Habsburg Történeti Intézetnek, a Pázmány Péter Katolikus Egyetemnek, a Magyarországi Mindszenty Alapítványnak, a Kolozsvári Nemzeti Kisebbségkutató Intézetnek és a Zentai Múzeumnak munkatársai. Néhány dolgozat szerzője a magyarországi történelemtudományi és néprajzi iskolákhoz kötődik, ők kutatási eredményeikkel gazdagították, színesítették a konferencián elhangzottakat.

Maga a kötet szép kiállítású, jól áttekinthető, lehetőség szerint egységesített, feltűnően kevés sajtóhibával, ami Glässer Norbert, Zima András és a szerkesztésben közreműködő Nagyillés Anikó gondos munkáját dicséri. Csak három hiányosság nehezíti a nem feltétlenül szakmai körökből kikerülő olvasó dolgát. Egy-két dolgozattól eltekintve elmarad a szerzők bemutatása, hiányzik a tudományos kiadványoknál elvárható apparátus és ugyancsak sajnálatosan nélkülözzük a rendkívül érdekes és értékes illusztrációs anyag egy részének közelebbi bemutatását, provenienciáját.

A kötetben – mint Habsburg György előszavában olvasható – „akadémiai kutatóhelyek, egyetemek, hazai és határon túli múzeumok munkatársai idézték fel egy közép-európai birodalom utol-